

Философията на науката и нейното значение за света, в който живеем: разговор с Щефан Хартман, Статис Псилос и Роман Фриг¹

Лилия Гурова

ГОЛЕМИТЕ ВЪПРОСИ

Лилия Гурова е доцент в НБУ, департамент „Когнитивна наука и психология“. Изследователските ѝ интереси са в областта на философията и историята на науката, с акцент върху философията и историята на психологията и когнитивната наука. Има публикувани две книги (едната в съавторство) и над 100 статии в български и международни сборници и списания. Член е на международната Асоциация по философия на науката (PSA), на Европейската асоциация по философия на науката (EPSA) и на международното Общество по когнитивна наука (CSS).

съкрати участието си в друга конференция, за да присъства в София на EENPS 2016. Защо го направиха? Макар да са възможни различни спекулации по този въпрос, най-близо до истината е отговорът, че тримата поканени лектори дойдоха в София заради кауза. Каква е тази кауза, ще стане ясно от следващото интервю, в което Щефан Хартман, Статис Псилос и Роман Фриг охотно се съгласиха да участват, но нека преди това да ги представим.

От 24 до 26 юни 2016 г. Нов български университет бе домакин на Учредителната конференция на Източноевропейската мрежа по философия на науката (EENPS 2016). За участие в конференцията се регистрираха 70 човека от 22 държави от Европа, Азия и Америка. Почти половината от участниците нямаха доклади, те бяха дошли просто да слушат. Това не е типично за философски конференции, на които се обсъждат проблеми, изглеждащи несвързани със злободневните теми на деня. Необичайният интерес към събитието има своето обяснение. От времето, когато България е била домакин на XV световен философски конгрес (в далечната 1973 г.), в страната ни не е организирано международно философско събитие от този мащаб. Да добавим също и че на покана за участие в научен форум в България не са се отзовавали досега философи на науката от ранга на Щефан Хартман, Статис Псилос и Роман Фриг. Част от българските участници се съмняваха до последно, че Хартман, Фриг и Псилос наистина ще се появят, но те пристигнаха, като при това всеки от тях пожертва или

¹ Интервюто с незначителни съкращения е публикувано и в сп. „Философски алтернативи“, бр. 1 за 2017 г. Пълният текст на оригиналното интервю на английски ще се появи в *Balkan Journal of Philosophy*.

- < Откриването на EENPS 2016: проф. Христо Тодоров приветства участниците от името на Настоятелството на НБУ

Щефан Хартман (Stephan Hartmann) е президент на Европейската асоциация по философия на науката (EPSA), президент на Европейското общество по аналитична философия (ESAP) и директор (съвместно с Ханс Лайтгиб) на Центъра по математическа философия към университета „Лудвиг Максимилиан“ в Мюнхен. Изследователските му интереси са в областта на общата философия на науката, философията на физиката и епистемологията (включително социалната епистемология). Хартман е известен поддръжник на т.нар. „бейсиански подход“ във философията, който представя в двете си книги: „Бейсианска епистемология“, написана в съавторство с Люк Бовенс (2003, Oxford University Press) и „Бейсианска философия на науката“ (в съавторство с Ян Шпренгер), която предстои да бъде издадена (отново) от Oxford University Press.

Щефан Хартман

Роман Фриг (Roman Frigg) е директор на Центъра по философия на естествените и социалните науки и професор в основания от Карл Попър през 1945 г. Департамент по философия, логика и научен метод към Лондонското училище по икономика и политически науки. Изследователските му интереси са в областта на общата философия на науката и философията на физиката, като на по-широката научна общност той е известен най-вече с работите си върху научните модели. Роман Фриг е автор (съвместно с Щефан Хартман) на статията за научните модели в Станфордската енциклопедия по философия и е канен многократно като участник в публични дискусии върху климатичните модели, които описват, обясняват и предсказват процесите, свързани с глобалното затопляне. В момента Фриг завършва книгата си „Модели и теории“, която се очаква да излезе от печат през 2017 г. като издание на *Routledge*.

Роман Фриг

Статис Псилос (Stathis Psillos) е безспорно най-изявеният философ на науката от Югоизточна Европа. Получава докторската си степен в Университета на Лондон (1994 г.) и след няколко години преподаване в същия университет и в Лондонското училище по икономика се завърща (през 1999 г.) в Гърция. От 2009 г. е професор по философия на науката и метафизика в Департамента по философия и история на науката към Атинския университет. Автор е на книгите „Научният реализъм: как науката открива истината“ (1999, Routledge), „Причинност и обяснение“ (2002, Acumen&McGill-Queens U.P.), „Философията на науката от А до Я“ (2007, Edinburg University Press), „Опознавайки структурата на природата: есета върху реализма и обяснението“ (2009, Palgrave-McMillan). Статис Псилос е първият избран президент на Европейската асоциация по философия на науката (EPSA), като заема тази позиция от 2007 до 2009 г.

Статис Псилос

Интервюто

Лилия Гурова: Вашето участие в Учредителната конференция на Източноевропейската мрежа по философия на науката (East European Network for Philosophy of Science, EENPS) се оценява високо от нас, организаторите на конференцията, и от останалите участници в нея. Възприемаме го като подкрепа на нашата мрежа, на нейните цели и мисия, важна част от които са насърчаването на изследователската дейност и сътрудничеството в областта на философията на науката в страните от Източна, Югоизточна и Централна Европа. Много хора в този регион, включително представители на академичните среди, нямат идея защо трябва да се развива или подкрепя изследователска дейност в областта на философията на науката. Надявам се, че вашите отговори на следващите въпроси ще помогнат за изграждането на информирана позиция относно това как философията на науката е променяла и продължава да променя света, в който живеем.

Най-общо погледнато, целта на философията на науката е да постигне едно по-добро разбиране на науката – на нейните основи и методи, както и на нейното влияние върху обществото и културата. Макар много хора да биха се съгласили, че тези въпроси са интересни сами по себе си, мнозинството, включително някои представители на академичните среди, изглежда нямат представа за това какви други основания можем да имаме, за да приемем тези въпроси на сериозно. Какво бихте казали на тези хора?

Статис Псилос: Подобен въпрос е очакван, особено в наши дни, когато академичните дисциплини и самите академични институции се оценяват по паричната стойност, която създават, по въздействието, което оказват в краткосрочен план или по „полезността“ им за обществото като цяло. Но представете си, че сте задали този въпрос на Айнщайн или на Жан Перен, или на Хелмхолц, или на Анри Поанкаре, а преди тях – на Нютон или на Лайбниц (да се ограничим с тези имена). Ако тези учени и философи изобщо си направеха труда да аргументират ползата от философията на науката, вместо просто да илюстрират нейната важност с примери от собственото си творчество, те със сигурност биха започнали с това, че философията има нужда от науката толкова, колкото науката има нужда от философията. Това отношение на взаимна зависимост е конститутивно за двете области на познание и винаги е било така – от древногръцката философия и наука до наши дни. Науката се развива чрез концептуални промени, а философията – независимо дали е практикувана от философи, от учени или от хора, които са едновременно и философи, и учени – е теренът, на който се формира концептуалната рамка на новите теории. Философията се развива, като преначертава научния образ на света, а науката е теренът, на който се създават градивните елементи на този научен образ на света. Философията на науката синтезира научния образ на света, но в същото време тя изследва неговите предели и епистемични предпоставки. Да вземем за пример вечния въпрос, на който аз самият съм посветил немалко време: можем ли и трябва ли да вярваме на съвременния научен образ на света? Занимава ли се науката с истината, или трябва да гледаме на нея като на сбор от приказни истории, които скоро ще бъдат заменени от други приказни истории? Занимава ли се науката с това да открива какъв е светът, или се занимава с конструирането на реалност? Някой може да каже, че тези въпроси са езотерични, че те представляват интерес само за професионалните философи на науката. Не бих се съгласил с това мнение. Обръщането на внимание на този вид

въпроси е от значение за обществото като цяло. Това става ясно, когато се отчете фактът, че науката е била движещата сила на основните постижения в познанието на човечеството като цяло. Обръщането към тези въпроси е особено наложително за преподавателите и политиките, тъй като това какъв вид учебни програми се правят и какъв вид изследователски проекти биват стимулирани и подкрепяни зависи и от това колко сериозно гледаме на науката като когнитивно усилие и защо гледаме на нея по този начин. Мога да добавя още примери на въпроси, които занимават умовете на философите на науката и които не са езотерични или идиосинкретични. Например науката ценностно свободна ли е, и ако не е, как може да съществува обективност в науката, ако тя е ценностно обременена? (Аз съм сигурен, че науката не е свободна от ценности и въпреки това тя е в голяма степен обективно начинание.) Или друг пример: как се постига консенсус между научните експерти и как този консенсус зависи от подкрепящите го свидетелства, особено в условия на неопределеност и несигурност на наличната информация? Отговорите на тези и подобни въпроси стават важни, когато се изправим пред неотложни проблеми като този за антропогенното изменение на климата. Още много неща могат да бъдат казани в тази посока. Достатъчно е да добавя, че историята на науката ни учи, че научният прогрес е конститутивно свързан с философската рефлексия върху науката като цяло и върху разнообразните отделни науки и теории.

Роман Фриг: Зад заниманията с философия на науката откриваме както интелектуална, така и практическа мотивация. През последните 300 години науката е променила живота ни така, както никоя друга човешка дейност не го е правила. Почти нищо от начина, по който живеем, не би било същото без науката. Но какво е науката? Какви са нейните методи, какви са нейните цели и какво я прави успешна? Това са неотложни въпроси за всеки, който оценява постиженията на науката. Но науката трябва също да бъде разглеждана и критично. Като всяка друга дейност, тя може да бъде правена както добре, така и лошо, като не винаги разликата между доброто и лошото правене на наука е очевидна. Затова е важно да разсъждаваме върху това как следва да бъде практикувана науката, както и върху това кое е добра и кое лоша наука. Това не е просто академично упражнение – всъщност то има директно влияние върху нашия живот. Как трябва да бъдат тествани медикаментите, преди да могат да бъдат предписвани на болни хора, и как трябва да бъде оценявана тяхната ефективност? Дават ли ни климатичните модели истинна представа за природата на климатичните промени? И достатъчни ли са свидетелствата в подкрепа на тези модели, за да взимаме на тяхна основа решения в подкрепа на политически интервенции и на мащабни правителствени програми? Всичко това са въпроси от сферата на философията на науката, отговорите на които имат значение за нашия живот.

Щефан Хартман: Науката е фундаментална част от нашия свят и от нашата култура и е важно философите на науката да я изучават. Важно е да се изучават следствията от науката за „големите въпроси“ относно нашето съществуване. Важно е да се знае и как науката работи: какви са целите на науката и дали науката може наистина да постигне тези цели? Цел ли е истината за науката, или последната се занимава само с практически приложения? Философите на науката също изучават методологията на науката и критически оценяват претенцията, че науката е парадигматично рационално занимание. Но е ли науката наистина рационална? И какво отличава научния подход от други подходи? Какъв е статутът на научното знание и какво изобщо привилегирова научния подход? Това са все въпроси, които определяме

като метавъпроси, т.е. философски въпроси относно науката. Те са важни и поради това са в ядрото на нашата дисциплина. Но философите на науката също все повече си сътрудничат с действащи учени и тези взаимоотношения се оказват изключително успешни, свидетелство за което са важни разработки в областта на основите на физиката, в биологията, в когнитивните и в социалните науки. Тези постижения не биха били възможни без съществените приноси на философи на науката.

Изглежда често срещано убеждението, че създаването на мрежи между философите подпомага разпространението на „новини и мнения“, но няма нищо общо със създаването на дълбоки и оригинални идеи. Споделяте ли това убеждение? Защо? Или защо не го споделяте?

Роман Фриг: Разбира се, че не споделям това мнение. Професионалната философия няма нищо общо с това да прекарваш времето си в кафенета, пушейки *Gauloises* без филтър и обсъждайки екзистенциални проблеми. Философските конференции не са по-различни от конференциите по физика, биология или геология: хората полагат много труд върху статии и идеи, след което ги излагат на критиката на своите колеги. Това е строга и методична интелектуална дейност, която има съществен принос за развитието на философското разбиране.

Щефан Хартман: Според мен няма нищо лошо в това да си осведомен за „новините и мненията“ в нашата област и за хората в нея. Важно е човек да научава за нови полета на изследване, интересни проблеми и въпроси, за възможности за финансиране и работа, за конференции и уъркшопи, за нови инициативи. Очевидно е защо това е важно. Ако не е част от мрежа, човек често пропуска важна за него информация (дори и в ерата на интернет). Разбира се, мрежите изпълняват и много други функции. Включените в мрежи получават обратна връзка относно своята собствена работа, хрумват им нови идеи след чужда лекция, поставят началото на нови съвместни проекти, получават нови покани, създават нови приятелства и като цяло се чувстват като част от една общност от съмишленици. Мога да кажа, че съм имал голяма полза от моите участия в мрежи във всички тези аспекти и давам най-доброто от себе си, за да помогна на моите докторанти и постдокторанти да изградят своите мрежи.

Статис Псилос: Мрежи съществуват почти откакто съществува философията. Те просто са били реализирани по различен начин. В седемнадесети век например комуникацията в мрежите се е осъществявала предимно под формата на кореспонденция между различни философи и неспециалисти; или под формата на вечери в парижките салони. В двадесети век тя приема формата на конференции, конгреси и уъркшопи. В междувоенния период например са проведени редица конгреси по научна философия в няколко европейски и американски града и това изиграва ключова роля за консолидирането на европейската философия на науката и за разпространяването на идеите на логическия емпиризъм от двете страни на Атлантическия океан. Една от целите на Световния конгрес по философия, провеждан след Втората световна война, бе да се отвори философският свят към философите от тогавашните социалистически страни, като се улесни разпространението на философията в тях. Мога да предложа и още примери, но основната идея вече трябва да е ясна: създаването на мрежи е част от академичния живот и *sine qua non* за формирането на академични общности, които да могат да преодоляват национални, културни и доктринални граници. Затова дилемата „новини и мнения“ срещу „дълбоки и оригинални идеи“ е фалшива дилема, защото академичните

общности имат нужда и от двете. Алфред Тарски представя своята оригинална теория за истината на конференция на Виенския кръг в Париж през 1935 г. Това, което той представя, е било и новина, и мнение, но също и една дълбока и оригинална идея! Има още много случаи като този. Дълбоките и оригинални идеи се нуждаят от време, за да съзреят, и излагането им на конференции и други подобни събития със сигурност е отличен начин да се развиват и разпространяват. От друга страна, ако не е в течение на това, което в момента се случва в общността, т.е. в течение на интелектуалните новости, различните линии на изследване, горещите теми и т.н., би било много трудно за всеки един да достигне и да се задържи на нивото на креативност, което се изисква за продуцирането на оригинални идеи. Във всеки случай това доста зависи от нивото на „мрежата“. Малките и по-фокусирани конференции и уъркшопи обикновено са по-продуктивни и по-полезни, докато по-големите и посветени на по-обща теми конференции обикновено подпомагат формирането на една култура на комуникация и на опознаване на това какви са текущите тенденции в професията. В много отношения днес е трудно състезаването за субсидии и за други източници на финансиране без изграждането на общностни мрежи и без стимулиране на сътрудничеството между изследователите от различни държави и дори континенти.

Вие сте сред създателите на Европейската асоциация по философия на науката (European Philosophy of Science Association, EPSA), на която бе сложено начало през 2007 г. Какво бихте казали днес, почти 10 години по-късно: промени ли EPSA философския пейзаж в Европа? Кое смятате, че е нейното най-голямо постижение? И какво EPSA не е успяла да постигне (засега)?

Щефан Хартман: Една от причините да основем EPSA бе споделеното разбиране, че е нужен форум, на който всички европейски философи на науката да могат да се срещат. Нещо подобно отдавна съществува в САЩ, но липсваше в Европа. Големият ни успех е създаването на такъв форум. EPSA организира голяма конференция на всеки две години и на нея присъстват много хора от различни държави (включително от САЩ и Австралия). Друга причина за основаването на EPSA беше желанието да имаме свое европейско списание по философия на науката, което да демонстрира пред по-широкия философски свят какво правят философите на науката и защо то е важно и от значение. В това също бяхме успешни. Списанието (*European Journal for Philosophy of Science, EJPS*) стартира успешно, получава отлични статии и сме убедени, че много скоро *EJPS* ще бъде на едно ниво с *Philosophy of Science* и *British Journal of Philosophy of Science*². Причина за основаването на EPSA бе и желанието ни да повишим нивото на работа във философията на науката в Европа. Тук е по-трудно да се каже какъв е приносът на EPSA, но е ясно, че нашата област се разви неимоверно много през последните десет години (особено в континентална Европа; в Обединеното кралство тя винаги е била силна). Мисля, че е справедливо да се каже, че Европа в момента играе основна роля във философията на науката и че нямаме причина за „комплекс за малоценност“, ако се сравняваме със САЩ. Едно от нещата, които не сработиха толкова добре, е броят на членовете. Хората стават членове на EPSA, когато планират да вземат участие в нейната конференция, но често не подновяват членството си след това, освен ако не решат да присъстват и

² Двете водещи списания в областта на философията на науката, издавани съответно в САЩ и Великобритания. – Л. Г.

на следващата конференция. Надявахме се членството в EPSA да се възприеме като нещо най-естествено от докторантите и изследователите в областта на философия на науката, така, както е в много други области. Все още не сме стигнали до този етап, а и разбирам, че и други общества (дори и някои добре установени такива) имат подобен проблем.

Статис Псилос: Създаването на европейска асоциация по философия на науката бе голямата мечта на много от нас, като се обмисляха различни възможности как точно да стане това. През 2006 г. една малка група се събрахме в Лондон и поехме инициативата по превръщането на мечтата в реалност. Уверено мога да кажа, че водеща за всички ни бе мисълта, че философията на науката в Европа се е развила толкова много, както количествено, така и качествено, че е дошъл моментът да покажем това на останалия свят. Желанието ни бе също да създадем възможности, особено за по-младите колеги или за колеги, идващи от общности, по-слабо разпознаваеми в международен план, да представят своята работа, да подобрят интеграцията си в световната общност, както и да отворим пространство за сътрудничество. Моментът наистина бе дошъл. За един извънредно кратък период EPSA се превърна в международна сила по философия на науката. Двугодишната конференция се превърна в „задължително“ събитие; „Европейското списание по философия на науката“ се превърна в издание, в което е „задължително да се публикува“. Най-голямото постижение на EPSA са стотиците статии от по-млади изследователи от всички краища на Европа и целия свят, които са били представени на конференциите и са били публикувани в последващите редактирани издания. Не смятам, че имаме никакви съществени неуспехи. Но аз лично бих искал да стимулираме развитието на един отличително европейски начин на правене на философия на науката – в някакъв смисъл аналогичен на отличително европейския начин на правене на философия на науката в междувоенния период; начин, който комбинира формалната строгост с дълбока философска чувствителност.

Роман Фриг: EPSA събра философията на науката в Европа на европейска почва. Преди EPSA виждах моите европейски колеги основно на конференциите на PSA (Philosophy of Science Association) в Северна Америка. Това, че имаме своя конференция в Европа наистина ни сближи, породила повече сътрудничества и създаде общност, която стимулира добрата академична работа. Това е особено важно. Също така стартирахме ново списание, което се развива добре и публикува добри статии.

Какво бихте искали да видите като основно постижение на Източноевропейската мрежа по философия на науката след 10 години?

Статис Псилос: Моята надежда и очакване са за един ренесанс на философията на науката и на философията като цяло в държавите и областите, представени в Източноевропейската мрежа по философия на науката. Философията на науката вече е имала разпознаваемо присъствие в много от тези държави и аз съм особено оптимистичен, че с доброто си ръководство мрежата ще продължава да процъфтява. Ключът е в интегрирането на философията на науката в образованието на студентите – както на студентите по философия, така и на онези, изучаващи различни научни дисциплини. Мрежата със сигурност може да бъде движещата сила, която да допринесе за по-силно сближаване на различните национални общности, за преодоляване на националните граници и така да се покаже, че философията е една и че добрата философия е наистина колективна и наистина интернационална.

Роман Фриг: Надявам се, че EENPS ще създаде мрежа за подкрепа на философите на науката в Източна Европа, която да подпомага свързването на философите от тази част на Европа с другите техни колеги. Особено младите учени имат нуждата от общност, в която да могат да работят и която да им предоставя платформа за обмяната на идеи. Добра работа може да се върши само в контекст, който осигурява постоянна интелектуална стимулация и обратна връзка, и аз се надявам, че EENPS ще постигне това. Резултатът би бил, че ще виждаме повече източноевропейски философи на международни конференции и като цяло ще бъде установен по-добър интелектуален контакт между философите от Източна Европа и онези, работещи в други части на света.

Щефан Хартман: EENPS е една отлична и важна инициатива и аз съм сигурен, че тя ще помогне за: (i) свързването на различни учени от различни държави (и дори може би в границите на една и съща държава), (ii) повишаването на нивото на изследванията в Източна Европа, (iii) стартирането на инициативи, в които биха участвали и хора от останалата част от света, и (iv) по-близкото свързване на Източна и Западна Европа от гледна точка на изследвания, обмяна на идеи и учени. И последно, аз се надявам, че EENPS ще успее да привлече в нашата област повече млади хора и че философията на науката и аналитичната философия като цяло ще станат по-привлекателни за следващите поколения от философи. Пожелавам на EENPS всичко най-хубаво в това нейно начинание!

Лилия Гурова

(автор на въведението и въпросите към участниците; редактор на превода)

Антон Дончев

(превод от английски на оригиналните въпроси и отговори)

ГОЛЕМИТЕ
ВЪПРОСИ